

34. Никифоров В. Кураковский договор казаков с поляками 1625 года / В. Никифоров // Киевская старина. – 1885. – Апрель. – С. 767–773.
35. Мицик Ю. Канівська та Черкаське староства в описі малознаної люстрації 1631–1633 років / Юрій Мицик // Краєзнавство. – 2009. – № 3–4. – С. 43–53.
36. Голобуцький В. Запорозьке козацтво / В. Голобуцький. – К. : Вища школа, 1994. – 539 с.

Ковалец Т. Р. Казацкая стратегия в восстании 1625 г. в Украине

В статье предпринята попытка выяснить стратегический план казацкого командования в восстании 1625 г. на Приднепровье и проследить его реализацию в ходе боевых действий. Точки зрения исследователей на стратегию казаков в восстании 1625 г. отличаются, но необходима реконструкция предпосылок возникновения этого исторического события, его хода и результата с использованием работ украинских и зарубежных учёных, источниковедческих материалов, архивных документов, мемуаров с учётом всех факторов влияния на эту стратегию.

Ключевые слова: казацкое восстание 1625 г., Марко Жмайло, стратегия, Станислав Конецпольский.

Kovalets T. R. Cossack strategy in the rebellion of 1625 in Ukraine

The article deals with an attempt to investigate a strategic plan of Cossack command in the rebellion of 1625 and to trace its implementation in the fighting. Points of view of researchers on Cossack command in the uprising in 1625 are different, but there is a necessity of reconstruction of preconditions of emergence of this historical event, its progression and result with using works of Ukrainian and foreign academics, sources materials, archives documents, memoirs with bearing in mind all the factors of influence on this strategy.

Keywords: Cossack uprising in 1625, Marko Zhmajlo, strategy, Stanislav Konietspolskyj.

УДК 323.37(477)"18"

С. І. Дегтярьов

ПЕДАГОГІЧНЕ ЧИНОВНИЦТВО КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.: СОЦІО-ПРОФЕСІЙНИЙ КОНТЕКСТ

Стаття присвячена специфічній складовій бюрократичного апарату Російської імперії кінця XVIII - першої половини XIX ст. - педагогічним чиновникам. Досліджується питання соціального походження цих службовців, їхньої освіти та професійної якості. За соціальною приналежністю службовці цієї категорії відносилися до різних верств населення, але найбільшу частку складало духовництво і дворянство. Проблема професійної підготовки педагогічних чиновників завжди була актуальною, але протягом останньої чверті XVIII - першої половини XIX ст. повністю так і не була вирішена. При цьому службовці освітньої галузі все ж залишалися найбільш освіченою частиною бюрократичного апарату імперії.

Ключові слова: чиновництво, бюрократія, стан, викладач, освіта, учбовий округ.

Вивчення соціальної структури суспільства на різних етапах його існування допомагає глибше розкрити основні закономірності історичного процесу, специфіку господарського, політичного і духовного життя різних верств населення. До не менш важливих питань слід також віднести процес формування і розвитку бюрократії, оформлення чиновництва як окремої соціальної групи та інших аспектів даної проблеми. Дослідження стану державного апарату Російської імперії, його особливостей на українських землях, у тому числі категорії осіб, які фактично обслуговували потреби держави, починаючи з вищої бюрократії і закінчуючи нижчими чиновниками різних відомств, має велике наукове значення.

Бюрократичний апарат імперії привертав увагу дослідників, починаючи з XIX ст. Вони вивчали правову складову його функціонування [4; 5; 12], деякі аспекти історії чиновництва різних відомств державного управління [1] тощо. У радянський період вчені майже не вивчали історію чиновництва, лише побіжно торкаючись її при дослідженні деяких питань соціальної історії чи історії державних установ Російської імперії [14; 19; 28]. Починаючи з 90-х років XX ст. інтерес до теми російської імперської бюрократії активізувався. З'являються праці, присвячені загальним питанням історії чиновництва та окремим, більш вузьким аспектам цієї проблеми [2; 3; 24].

Службовці закладів освіти були специфічною складовою бюрократичного апарату Російської імперії. І якщо системі народної освіти, окремим навчальним закладам Російської імперії присвячена досить велика література, то службовцям відомства народної освіти окрема увага практично не була приділена. Виключення становлять лише праці російських дослідників Ю.Діссон, В.Морозової, О.Сердюцької та В.Слотіна [11; 21; 25; 26].

Дана робота також присвячена зазначеній категорії чиновників. Зокрема увага буде приділена питанням походження цих службовців, їхньої освіти та професійної якості тощо. У пропонованому дослідженні ми також будемо використовувати по відношенню до них терміни "училищне" та "педагогічне" чиновництво.

Викладацька служба другої половини XVIII – початку XIX ст. не часто давала можливість дослужитися до чину, що давав права потомственного дворянства. Це робило таку службу часто не популярною, а статус самих викладачів у чиновницькому середовищі не був високим. У той же час служба у навчальних закладах мала статус державної і надавала можливість вихідцям з непривілейованих верств населення потрапити до чиновницької "касти" і таким чином змінити своє соціальне становище.

Кількість чиновників, які служили у навчальних закладах Російської імперії з кінця XVIII до середини XIX ст. постійно змінювалася у бік зростання. Це пов'язано з розбудовою системи освіти, збільшенням кількості навчальних закладів різного рівня, а також зростаючою потребою держави у підготовці професійних кадрів для служби у різних управлінських установах, що все більше вимагали спеціальних знань і навичок (вимоги до чиновників суттєво змінилися порівняно з XVIII ст., коли від них вимагалися лише особиста порядність і вміння каліграфічно переписувати документи).

На жаль, ми не змогли виявити відомостей, щоб відповісти на питання про те, якою була кількість службовців навчальних закладів у кінці XVIII ст. чи у перші роки XIX ст. Але дещо з цього приводу відомо по пізніших роках. Зокрема статут Ришел'євського ліцею 1817 р. передбачав 9 професорів, 6 ад'юнктів, 12 наглядачів, 2 вчителі малювання, 2 - музики та вчителі танців і фехтування. У Ніжинській гімназії вищих наук викладацький склад поділявся на кілька груп: законоучитель, 4 старших професори, 4 молодших професори, 3 вчителі нижчих класів. Але у реальності, при відкритті гімназії у 1820 р., коли вже сюди прибули перші вихованці, викладати довелося самому директору і лише потім стали прибувати професори. Але ще протягом кількох років викладачів тут не вистачало [11, с.118].

Одним з найпотужніших навчальних закладів імперії першої половини XIX ст. був Кременецький (Волинський) ліцей. У нього не було статуту, де була б зафіксована необхідна кількість чиновників і викладачів. Але про їхнє число можна зробити певні висновки з архівних даних. Так, у 1819 р. в штаті ліцею крім керівництва, касира, бібліотекаря, лікаря, письменника і наглядача конвиктів було 26 викладачів і 4 помічника вчителів. Але ця кількість не була сталою. У 1825 р. тут працювали вже 32 викладача і 5 помічників, з'явився православний законоучитель. У 1831 р. у ліцеї служили директор, префект, 2 інспектори, бухгалтер, казначей, економ, секретар, лікар, бібліотекар, чиновники комісії про училищні фондуші, 27 викладачів [11, с.117-118].

Дещо повніші відомості існують по Київському учбовому округу станом на 1840 р.:

- в університеті св. Володимира у цей час за алфавітними списками було вказано 53 чиновника;
- Ліцеї кн. Безбородька - 18;
- Київській I гімназії та підпорядкованих їй закладах - 40;
- Київській II гімназії (губернській) - 31;
- Златопольському повітовому училищі - 20;
- Канівському повітовому училищі - 9;
- Канівському приходському училищі - 1;
- Черкаському приходському училищі - 1;
- Махновському повітовому училищі - 11;
- Волинському повітовому та приходському училищах - 10;
- Вінницькій гімназії - 22;
- Немирівській гімназії - 22.

По Волинській дирекції училищ значилося 137 чиновників, а по Подільській - 36 [29, арк.2-3зв, 5-17, 19-21зв, 25-25зв, 27-28зв].

Далі чисельність педагогічних чиновників продовжувала зростати (хоча і не суттєво). Так, за відомістю у I Київській гімназії та підпорядкованих їй установах у 1845 р. працювали вже 45 службовців. З них вчителів було 14 осіб, канцелярських служителів - 5, наглядачів - 16, інспекторів - 4, економів - 3, а також попечитель, директор та лікар [30, арк.5].

До середини XIX ст. т.зв. педагогічні чиновники вже займали помітне місце у бюрократичному середовищі. Лише у чотирьох провідних навчальних закладах, що знаходилися на українських землях (Харківський університет, Університет св. Володимира у Києві, Ришел'євський ліцей в Одесі та Ліцей князя Безбородька у Ніжині) протягом 1848-1854 рр. служило від 211 до 229 таких чиновників (див. таб.1) [15-18]. Існувала ще велика кількість службовців у гімназіях, повітових і приходських училищах. Так, тільки у навчальних закладах Полтавської та Волинської губернії їх було 341 особа [32].

Таблиця 1. Кількість чиновників і викладачів провідних навчальних закладів на українських землях

Навчальний заклад	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854
Харківський університет	81	80	75	76	78	77	75
Київський університет св. Володимира	89	89	85	86	87	97	90
Ришел'євський ліцей в Одесі	34	35	35	29	33	34	32
Ліцей князя Безбородька у Ніжині	25	22	24	20	21	20	19

Служба по освітньому відомству була державною і надавала своїм чиновникам увесь спектр пільг, якими користувалися службовці інших галузей, зокрема престижного державного управління. З цієї причини уряд бажав, щоб на посадах у навчальних закладах переважали вихідці з привілейованих станів. Але низьке матеріальне забезпечення і, як наслідок, низька популярність служби в освітній галузі відштовхували дворян від останньої. Окрім того, викладацька діяльність напряму залежала від освіти. А коли внаслідок реформи Катерини II в останній чверті XVIII ст. стала розбудовуватися мережа навчальних закладів (у першу чергу

народні училища), то виявилось, що найбільш освіченою частиною населення було духовництво. Це зумовило те, що основну масу викладацького складу більшості навчальних закладів Російської імперії у цей період становили представники саме духовництва [6].

У XIX ст. т.зв. училищну службу активно використовували вихідці з непривілейованих станів, щоб змінити свій соціальний статус. Потрапити на неї, маючи освіту, було простіше, а вислужувати класні чини (за допомогою яких власне й змінювався соціальний статус) треба було на таких самих умовах, що і в інших державних установах. Так, у 1830 р. серед училищних чиновників Таврійської губернії дворяни складали 27,1% [8]. А в 1850 р. серед цієї ж категорії чиновництва у Полтавській губернії дворян було 34,3%, а у Волинській – 40,2% [32]. Станом на 1845 р. в установах Київської губернії, підпорядкованих Київському учбовому округу на різних посадах служили лише 13 потомствених і 7 особистих дворян [31, арк.9-11, 12].

Вступ вихідців з різних соціальних груп на посади вчителів гімназій і повітових училищ залежав від рівня отриманої освіти і тих професійних якостей, якими вони володіли. Наприклад, у 1814 р. вчителем 1-го класу Погарського повітового училища було призначено вихідця з міщан О.Остроженка, який закінчив Чернігівську гімназію у 1811 р. і мав досвід роботи домашнім учителем [7, арк.40-40зв].

Що стосується освіти, то її фактично можна поділити на два види, яким при прийнятті на службу по відомству народної освіти перевага не надавалася (основною вимогою була її наявність):

1. Освіта, отримана у будь-якому навчальному закладі, що забезпечував необхідний її рівень для прийняття особи на державну службу. Такими закладами могли бути семінарії, народні (якщо мова йде про кінець XVIII ст.), повітові училища, ліцеї, гімназії, університети. Сюди ж відносимо домашню освіту.

2. Освіта, яку надавали навчальні установи чи їхні підрозділи, створені для підготовки майбутніх педагогічних службовців. До таких слід віднести учительські інститути, педагогічні кафедри при університетах, ліцеях, а також деякі духовні семінарії, що спеціалізувалися у кінці XVIII - на початку XIX ст. на підготовці педагогів. Так, з метою підготовки студентів до вчительського звання у 1851 р. в Ришел'євському ліцеї Одеси було вирішено створити кафедру педагогіки. Ідея була підтримана особисто імператором [22].

Взагалі викладацька служба відрізнялася від будь-якої іншої державної діяльності у першу чергу рівнем освіченості особового складу [25, с.104]. Не зважаючи на різні проблеми у забезпеченні високого рівня підготовки чиновників освітньої галузі, показовим залишався той факт, що з відміною у 1834 р. екзамену на чин¹ чиновники по відомству народної освіти залишалися тими, по відношенню до кого застосовувався певний освітній ценз при прийомі на службу.

У 1846 р. навіть з'явилось Положення про спеціальні іспити для усіх осіб, які бажали обійняти посади вчителів у повітових і приходських училищах, кімнатних наглядачів у дворянських інститутах і гімназичних пансіонах, викладачів нових іноземних мов та малювання у середніх і нижчих навчальних закладах, а також домашніх учителів [20, с.116]. Таким чином службовці даної галузі залишалися найбільш освіченою складовою бюрократичного апарату Російської імперії.

Забезпечення належними кадрами навчальних закладів на початковому етапі створення освітньої мережі стало складною справою. Ця проблема вирішувалася досить довгий час. У червневій 1783 р. доповіді на ім'я імператриці члени комісії зі створення народних училищ зазначали, що були зроблені кроки по забезпеченню цих закладів здібними вчителями. Основним джерелом постачання їх стали різні духовні семінарії. Але сама ця місія виявилася невдалою, оскільки семінаристи, прибулі на вчительські посади не володіли потрібними знаннями. Що стосується більш здібних кандидатів, то вони, вказувалося у доповідній записці, "несут должности, от которых их взять неудобно, а другие лишь успеют в Словесных науках, ищут и помещаются большею частью в гражданской, выгоднейшей для них, службе" [13, с.56]. Особливо гострою була проблема забезпечення вчителями 3-х та 4-х класів народних училищ (саме для них і набиралися семінаристи).

З метою хоча б часткового вирішення кадрової проблеми протягом 1786-1788 рр. у Київській академії проведено зміни, які фактично перетворили цей заклад на вищий учительський інститут, для підготовки кадрів у народні училища [23, с.108-109].

У 1804 р. при Московському університеті був відкритий Педагогічний інститут, кількість студентів якого була незначною (близько 20 осіб). Кожного року цей заклад закінчували 4-8 осіб. Усі вони відряджались працювати у гімназії Московського учбового округу [27, с.122-123]. Таким чином цей заклад абсолютно не вирішував проблему забезпечення навчальних закладів (особливо інших регіонів імперії) викладацькими кадрами.

Протягом 1828-1859 рр. Петербурзький педагогічний інститут підготував для навчальної (викладацької) служби усього 682 особи. З них у вищих навчальних закладах служили 43 особи, середніх - 377, нижчих - 262 [21, с.103].

Нестача професійних викладачів гальмувала розвиток системи освіти в цілому. На думку російського дослідника М.Лалаєва, на початку XIX ст. і нижчі училища, і гімназії відчували гострий брак підготовлених вчителів. А це призводило до того, що гімназії могли надавати незначний кількісно і низький якісно контингент для вступу до університетів [20, с.98]. Окрім того, він вказує на багатопредметність курсів у нижчих та середніх навчальних закладах. При нестачі викладачів це призводило до того, що один педагог

¹ Цей екзамен був введений указом 1809 р. і його повинні були складати усі чиновники, які претендували на чин VIII та V класів. Метою іспиту було підвищити освітній та інтелектуальний рівень державних службовців. Указ викликав обурення з боку консервативно налаштованого чиновництва та представників дворянства і в житті не завжди виконувався. У 1834 р. його положення були офіційно відмінені.

міг викладати одночасно декілька навчальних дисциплін, часто дуже різних (наприклад, історію та фізику і т.п.).

Слід також зазначити, що, закінчуючи престижні навчальні заклади, люди намагалися зробити собі кар'єру на більш перспективних службових поприщах, ніж освіта. Сучасна російська дослідниця Ю.Діссон змогла виявити відомості про кар'єру випускників деяких навчальних закладів. Зокрема вона визначила, що з-поміж 102 вихованців Ніжинської гімназії, які випустилися з цього закладу протягом 1826-1833 рр. 64 особи обрали цивільну службу (причому лише 17 з них по відомству Міністерства народної освіти). Дослідниця визначила також успішність кар'єри цих людей: більшість з них закінчили службу з чинами VII-VIII класів, а семеро дослужилися навіть до IV [11, с.231-232].

Проблема забезпечення освіченими службовцями навчальних закладів була була актуальною ще довгий час. До того ж додалася проблема якості освіти. У 1827 р. директор училищ Київської губернії статський радник Г.Петров отримав від свого керівництва листа, де повідомлялося, що в училищах Віленського округу призначених для світської молоді, на посади вчителів часто приймаються особи, які "не всегда имеют достаточные познания в предметах, коим других обучать должны" [9, арк.6].

Історично склалося, що на українських землях мережа освітніх закладів була більш розгалуженою, ніж, наприклад, у великоросійських губерніях. Сама ж освіта досить високо цінувалася у різних соціальних колах. Багато хто приділяв навчанню значну частину свого життя. Наприклад, дворянин Стародубського повіту Чернігівської губернії С.І.Пешковський, який у 1814 р. обіймав посаду штатного наглядача Дубосарського повітового училища Херсонської губернії і мав чин титулярного радника, присвятив навчанню 10 років життя. З 1780 до 1782 р. вивчав латину у Чернігівській семінарії. У 1782-1788 рр. у Київській академії вивчав латинську, грецьку мови, поезію, риторіку, історію, географію. Потім продовжив вивчати риторіку у Новгородсіверській семінарії. З 1789 до 1790 р. у Новгородсіверському народному училищі навчався арифметиці, малюванню та педагогіці ("способу преподавания, учения, а особливо в училищных 1-го и 2-го классов"). З 1790 р. розпочав педагогічну кар'єру [7, арк.50-50зв, 55].

Все це дало можливість певною мірою ще у кінці XVIII ст. вирішити на тих українських землях, що перебували під владою Російської імперії, кадрові питання в освітній галузі і навіть "експортувати" випускників місцевих духовних академій, семінарій, колегіумів тощо до інших регіонів імперії на педагогічні посади.

До кінця першої третини XIX ст. у переважній більшості навчальних закладів служили люди з освітою, а з часом зростав і рівень останньої. Чим кращою була освіта, тим більше шансів у її носія було зробити успішну кар'єру у закладі з більш високим статусом. У межах губернії найбільш високим був рівень освіти у гімназичних вчителів. Російський дослідник В.Слотін, наприклад, наводить дані за 1830 р. по В'ятській гімназії, де вищу освіту мали 55,5% викладачів, а середню - 33,3% [26, с.152]. Приблизно такі ж показники характерні і для інших регіонів Російської імперії у цей період, у тому числі й для українських губерній. Так, дані по Таврійській губернійській гімназії засвідчують вищу освіту у 50-60% її викладацького складу (середня освіта була не менш, ніж у 10% службовців, а відомостей про освіту кількох осіб виявити не вдалося) [8].

В цілому ж про освіту училищних чиновників дають уявлення відомості по Таврійській та Волинській губерніях. Нами були враховані дані по службовцям губернських гімназій, повітових і приходських училищ.

Нами були проаналізовані формулярні списки 48 чиновників Таврійської губернії, які служили у зазначених навчальних закладах у 1830 р. З-поміж них вищу освіту мали 14 осіб (29,1%), середню - 20 (41,7%), нижчу - 6 (12,5%). Відомості про освіту 8 осіб (16,7%) відсутні (можливо хтось з них її не мав, а у когось вона була домашньою).

Під час аналізу нами враховувалися різні умови отримання освіти тими чи іншими чиновниками. Так, з тих, хто навчався в університеті чи гімназіях, не всі закінчили повний курс у цих закладах. У нашому випадку декілька чиновників провчилися у них по 1-3 роки. У таких ситуаціях ми вважали їх такими, що мають середню або нижчу освіту (з огляду на рівень закладу, де вони пройшли повний курс навчання). Осіб, які закінчили духовні семінарії чи колегіуми, ми вважали такими, що мають середню освіту, оскільки там викладався набір предметів із загальноосвітнього курсу класичних гімназій. До того ж після закінчення цих закладів, їхніх випускників приймали до університетів.

Наприклад, К.Ніколаєв закінчив повний курс у Сімферопольському повітовому училищі, але у Таврійській гімназії провчився лише 2 роки. Щодо наглядача Бахчисарайського приходського училища Г.Гозадінова, то у формулярному списку вказано, що освіту він мав, але не вказано, у якому закладі він навчався. Ми віднесли його до тих, хто мав нижчу освіту, оскільки припускаємо, що вона була домашньою [8, арк.113в-12, 373в-38].

По Волинській губернії проаналізовано 44 послужних списки училищних чиновників станом на 1832 р. Серед них 23 (52,3%) мали вищу освіту, 15 (34,1%) - середню, 4 (9,1%) - нижчу (повітові училища). Відомості про освіту ще двох чиновників (4,5%) у їхніх формулярних списках відсутні. Але вивчення інших документів показало, що у одного з них - казначея Волинського ліцею Й.Й.Кручковського - освіти не було, оскільки через це він довгий час не міг скласти іспити, визначені законом 1809 р., і отримати чин колезького асесора (VIII клас) [10].

При виявленні освітнього рівня деяких училищних чиновників вказаних вище закладів Волині, людей, які закінчили Лемберзьку (Львівську) академію, а таких було двоє, ми вважали такими, що мають вищу освіту, оскільки академії на австрійських землях мали права університетів. Волинський ліцей на Правобережжі мав такий же статус, як і ліцей князя Безбородька у Ніжині чи Ришел'євський ліцей в Одесі, тому вважаємо, що він надавав вищу освіту також. Але особи, які закінчили цей заклад, коли він мав статус гімназії розцінені нами, як такі, що мають середню освіту.

Більш об'єктивні дані про освіту педагогічних чиновників були нами виявлені по Полтавській і Волинській губерніях станом на 1850 р. (див. таб.2). У вказаних губерніях у цей час служили відповідно 172 та 169 училищних чиновників. Формулярні списки на цих людей збереглися у повному обсязі [32].

Таблиця 2. Освітній рівень чиновників навчальних закладів Полтавської та Волинської губерній станом на 1850 р.

	Вища освіта		Середня освіта		Нижча освіта		Домашня освіта		Відомостей про освіту немає	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%
Полтавська губернія	50	29,1	68	39,5	33	19,2	19	11	2	1,2
Волинська губернія	50	29,6	73	43,2	32	18,9	11	6,5	3	1,8

З таблиці 2 можна побачити, що відмінності у кількості педагогічних чиновників з різним рівнем освіти не суттєві. По Полтавській губернії помітно переважають лише особи, які отримали домашню освіту.

Більш цікавим є порівняння показників по Волинській губернії за 1832 та 1850 рр. До 1850 р. у цьому регіоні відбулося помітне зменшення кількості чиновників по відомству народної освіти з вищою освітою за рахунок збільшення службовців з середньою та нижчою освітою. До того ж якість середньої освіти у цьому службовому середовищі до середини ХІХ ст. суттєво знизилася. У 1832 р. усі, хто її мав, отримали її у світських навчальних закладах, тоді як у 1850 р. з 73 чиновників з середньою освітою 54 отримали її у духовних навчальних закладах (здебільшого семінаріях) і лише 19 - у світських.

Великою мірою це пов'язано з докорінними змінами у галузі освіти, що відбулися після придушення польського національного повстання 1830-1831 рр. Тільки за 1832 р. у Волинській губернії було закрито Волинський (Кременецький) ліцей та 48 різних училищ, що утримувались римо-католицьким духовенством. Кадрове наповнення училищ, гімназій, ліцеїв Правобережжя змінилося (не у кращий бік), оскільки поразка повстання призвела до того, що близько 10 тис. представників польської інтелігенції (у тому числі інтелектуальної, з якої часто набиралися чиновники до освітніх установ) емігрували до західних країн Європи [33, с.123]. У 1832-1833 рр. російська влада розпочала створення системи державних навчальних закладів. Тепер школа повинна була виховувати виключно у російському дусі. Сприяті русифікації Правобережної України був покликаний створений у 1834 р. університет св. Володимира у Києві.

Спираючись на вищенаведене, можемо зробити висновок, що влиття т.зв. педагогічного чиновництва до складу бюрократії Російської імперії відбулося у кінці ХVІІІ ст. Потреба держави у розбудові системи освіти призвела й до різкого збільшення чисельності цієї категорії державних службовців. За соціальною приналежністю службовці цієї категорії відносилися до різних верств населення, але найбільшу частку складало духовництво і дворянство. Актуальною весь час була проблема професійної підготовки педагогічних чиновників, але протягом останньої чверті ХVІІІ - першої половини ХІХ ст. повністю вона так і не була вирішена. При цьому службовці освітньої галузі все ж залишалися найбільш освіченою частиною бюрократичного апарату імперії.

Джерела та література

1. Анучин Е. Исторический обзор развития административно-полицейских учреждений в России с Учреждения о губерниях 1775 г. до последнего времени. - СПб.: Типография Министерства Внутренних Дел, 1872. - 238 с.
2. Володько В.В. Чиновники системи управління та судочинства Київського намісництва (80-ті – перша половина 90-х рр. ХVІІІ ст.): соціо-професійний портрет: дис. ...канд. істор. наук: 07.00.01 / В.В.Володько. - К., 2007. - 258 с.
3. Гаман О.В. Бюрократия Российской империи: вехи эволюции: Учебно-методическое пособие / Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации. - М.: Изд-во РАГС, 1997. - 69 с.
4. Градовский А.Д. История местного управления в России / А.Д.Градовский // Градовский А.Д. Собрание сочинений. - СПб.: Типография М.М.Стасюлевича, 1899. - Т.2. - 492 с.
5. Градовский А.Д. Существо государственных должностей и учение о службе гражданской / А.Д.Градовский // Собрание сочинений А.Д.Градовского. - Т.8. Начала русского государственного права. - Часть II. Органы управления. - СПб.: Типография М.М.Стасюлевича, 1903. - С.1-185.
6. Дегтярьов С.І. Місце духовних навчальних закладів у підготовці кадрів для цивільних державних установ Російської імперії у ХVІІІ ст. // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського: Збірник наукових праць. - Випуск 3.31: Історичні науки. - Миколаїв: МНУ, 2011. - С.55-63.
7. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф.667, оп.283, спр.153. Об определении, увольнении и перемещении училищных чиновников, 61 арк.
8. ДАХО, ф.667, оп.285, спр.20 - О службе училищных чиновников Таврической губернии, 46 арк.
9. ДАХО, ф.667, оп.287, спр.98 – Переписка с дирекцией училищ Киевской губернии об исправлении формулярных списков учителей, о производстве испытаний священникам, назначаемым преподавателями в гимназии, училища и не имеющих аттестатов, 13 арк.

10. ДАХО, ф.667, оп.287, спр.122 – Об исходатайствовании наград и присвоении чинов учителям учебных заведений Волынской губернии. Формулярные списки, 184 арк.
11. Диссон Ю.А. Лицеи и благородные пансионы в системе народного просвещения России в первой трети XIX века: дисс. ... канд. истор. наук: 07.00.02 / Ю.А.Диссон. - М., 2008. - 307 с.
12. Дитятин И.И. Из истории местного управления / И.И.Дитятин // Дитятин И.И. Статьи по истории русского права. - СПб.: Паровая скоропечатня А.Пороховщикова, 1895. - 636 с.
13. Доклады государыне императрице Комиссии о учреждении народных училищ 1782, 83 и 84 годов // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. - 1867. - Генварь-март. Книга первая. Смесь. - М.: В Университетской Типографии, 1867. - С.54-59.
14. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России / Н.П.Ерошкин / Рос. гос. гуманит. ун-т. - 5-е изд., доп. - М., 2008. - 710 с.
15. Журнал Министерства Народного Просвещения. - Ч.LXVI. - 1850. - Отд.III. - С.32-62.
16. Журнал Министерства Народного Просвещения. - Ч.LXX. - 1851. - Отд.III. - С.52-82.
17. Журнал Министерства Народного Просвещения. - Ч.LXXVIII. - 1853. - Отд.III. - С.46-74.
18. Журнал Министерства Народного Просвещения. - Ч.LXXXVI. - 1854. - Отд.III. - С.2-30.
19. Зайончковский П.А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. / П.А.Зайончковский. - М.: "Мысль", 1978. - 288 с.
20. Лалаев М.С. Император Николай I / М.С.Лалаев. - СПб.: Типография Стасюлевича, 1896. - 274 с.
21. Морозова В.В. Правовой и социальный статус учителей дореволюционной России: дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.В.Морозова. - Нижний Новгород, 2007. - 227 с.
22. Об учреждении в Ришельевском Лицее кафедры Педагогике // Журнал Министерства Народного Просвещения. - Ч.LXXII. - 1851. - Отд.I. - С.14-15.
23. Петров Н.И. Киевская академия в царствование императрицы Екатерины II (1762-1796 гг.) / Н.И.Петров. - К.: Типография И.И.Горбунова, 1908. - 121 с.
24. Писарькова Л.Ф. Российский чиновник на службе в конце XVIII – первой половине XIX века / Л.Ф.Писарькова // Человек. - 1995. - №3 (май-июнь). - С.121-139.
25. Сердюцкая О.В. Преподавательская служба в Российской империи второй половины XVIII в. / О.В.Сердюцкая // Вопросы истории. - №10. - 2008. - С.99-113.
26. Слотин В.Е. Провинциальное училищное чиновничество России в XIX в.: на материалах Казанского учебного округа: дисс. ... канд. истор. наук: 07.00.02 / В.Е.Слотин. - Киров, 2010. - 243 с.
27. Сысоева Е.К. Московский университет и общеобразовательная школа в XVIII - начале XX в. / Е.К.Сысоева // Вопросы истории. - №6. - 2008. - С.118-127.
28. Троицкий С.М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в. Формирование бюрократии / С.М.Троицкий. - М.: Издательство «Наука», 1974. - 396 с.
29. Центральний державний історичний архів України у м.Київ (далі - ЦДІАУК), ф.707, оп.6, спр.203 - Дело канцелярии Г.Попечителя Киевского Учебного Округа с общими формулярными списками. 1840 г., 35 арк.
30. ЦДІАУК, ф.707, оп.11, спр.82 - Дело Канцелярии Г. Попечителя Киевского Учебного Округа по отношению канцелярии Киевского Гражданского Губернатора о доставлении сведений о числе учебных заведений и чиновников Киевской губернии. 1845 г., 8 арк.
31. ЦДІАУК, ф.707, оп.11, спр.156 - Дело Канцелярии Г. Попечителя Киевского Учебного Округа по отношению Киевского Гражданского Губернатора о доставлении ему ведомости о потомственных и личных дворянах, находящихся на службе Киевского Учебного Округа в Киевской Губернии. 1845 г., 19 арк.
32. ЦДІАУК, ф.707, оп.16, спр.682 - Формулярные списки о службе и достоинстве учителей и служащих Полтавской губернской гимназии, 942 арк.
33. Щербак Н.О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII - початок XX століття).: Монографія / Н.О.Щербак. - К.: ПЦ "Ризографіка", 2005. - 616 с.

Дегтярев С. И. Педагогическое чиновничество конца XVIII – первой половины XIX вв.: социо-профессиональный контекст

Статья посвящена специфической составляющей бюрократического аппарата Российской империи конца XVIII - первой половины XIX вв. – педагогическим чиновникам. Исследуется вопрос социального происхождения этих служащих, их образования и профессионального качества. По происхождению служащие этой категории относились к разным слоям населения, но большую часть составляло духовенство и дворянство. Проблема профессиональной подготовки педагогических чиновников всегда была актуальной, но в течение последней четверти XVIII – первой половины XIX вв. полностью так и не была решена. При этом служащие образовательной сферы все же оставались наиболее образованной частью бюрократического аппарата империи.

Ключевые слова: чиновничество, бюрократия, сословие, преподаватель, образование, учебный округ.

Degtyaryov S. I. Pedagogical officialdom in the late XVIIIth – early XIXth centuries: socio-professional context

The article is devoted to the specific component of the bureaucracy of the Russian Empire in the late eighteenth century - first half of the nineteenth century - pedagogical officials. We study the problem of social origin of these employees, their education and professional quality. In origin employees of this category were for different segments of the population, but most of which is clergy and nobility. The problem of professional training of pedagogical officials has always been important, but never fully been resolved during the last quarter of the eighteenth century – the first half of the nineteenth century. At the same time the education sector employees were still the most educated part of the bureaucratic apparatus of the empire.

Keywords: officialdom, bureaucracy, class, teacher, education, educational district.